

НАУКОВО-ОСВІТНІЙ ІННОВАЦІЙНИЙ ЦЕНТР
СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

ISSN (Online): 2786-5738

електронний
науково-практичний
журнал

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Серія: економіка та управління

№ 8

2023

**НАУКОВО-ОСВІТНІЙ ІННОВАЦІЙНИЙ ЦЕНТР
СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ**

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ
Серія: економіка та управління

Фаховий електронний науково-практичний журнал

№ 8

**Чернігів
2023**

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Дука Анастасія Петрівна – доктор економічних наук, професор.

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Старченко Григорій Володимирович – доктор економічних наук, професор.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Абрамова Алла Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент.

Баженова Олена Володимирівна – доктор економічних наук, професор.

Велькі Януш – доктор економічних наук, професор.

Грешко Роман Ігорович – кандидат економічних наук, доцент.

Гросу Вероніка – доктор економічних наук, професор.

Дерій Жанна Володимирівна – доктор економічних наук, професор.

Дерун Іван Анатолійович – кандидат економічних наук, доцент.

Дименко Руслан Анатолійович – доктор економічних наук, доцент.

Дубина Максим Вікторович – доктор економічних наук, професор.

Іващенко Алла Іванівна – доктор економічних наук, доцент.

Козак Катерина Богданівна – доктор економічних наук, професор.

Косач Ірина Анатоліївна – доктор економічних наук, професор.

Космулес Крістіна Габріела – кандидат економічних наук, асистент професора.

Крилов Денис Валерійович – доктор економічних наук, професор.

Кудлаєва Наталія Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент.

Лагодієнко Наталія Володимирівна – доктор економічних наук, доцент.

Лопашук Інна Афанасіївна – кандидат економічних наук, доцент.

Марич Максим Григорович – кандидат економічних наук, доцент.

Марусяк Наталія Леонідівна – кандидат економічних наук, доцент.

Мисака Ганна Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент.

Міхальчук Камелія-Каталіна – кандидат економічних наук, доцент.

Новикова Іннола Вікторівна – доктор економічних наук, професор.

Нікіфоров Петро Опанасович – доктор економічних наук, професор.

Островська Наталія Степанівна – доктор економічних наук, доцент.

Пономаренко Тетяна Вадимівна – доктор економічних наук, доцент.

Попова Любов Василівна – кандидат економічних наук, доцент.

Соколюк Маріан – кандидат економічних наук, доцент.

Ткачук Ірина Ярославівна – доктор економічних наук, доцент.

Федишин Майя Пилипівна – кандидат економічних наук, доцент.

Філіпова Наталія Володимирівна – доктор економічних наук, доцент.

Харабара Віолетта Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент.

Хлачук Елена – доктор економічних наук, професор.

Холявко Наталія Іванівна – доктор економічних наук, доцент.

Чоботару Маріус-Сорін – кандидат економічних наук, лектор.

Чорнодід Ігор Степанович – доктор економічних наук, професор.

Електронна сторінка видання – <https://reicst.com.ua/pmt>

Фаховий електронний науково-практичний журнал

«Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління»

Фахова реєстрація (категорія «Б»):

Наказ МОН України від 06.06.2022 року № 530 (Додаток 2)

Галузь науки: економічні.

Спеціальності: 051 – Економіка; 071 – Облік і оподаткування; 072 – Фінанси, банківська справа та страхування; 073 – Менеджмент; 075 – Маркетинг; 076 – Підприємництво, торгівля та біржова діяльність, 241 - Готельно-ресторанна справа, 242 - Туризм

Затверджено до поширення через мережу Internet відповідно до рішення редакційної колегії фахового електронного науково-практичного журналу

«Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління»

(від 30 червня 2023 року протокол № 8)

Наукове видання

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Серія: економіка та управління

Фаховий електронний науково-практичний журнал

№ 8

Комп'ютерна верстка - ГО «Науково-освітній інноваційний
центр суспільних трансформацій»

Засновник та видавець:

ГО «Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій»

Адреса редакції: вул. Доценка 4а

м. Чернігів, Україна, 14032

Телефон: +38 (0462) 921-914

Веб-сайт журналу: <https://reicst.com.ua/pmt>

E-mail редакції: editor@reicst.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК номер 7528, від 03.12.2021 р

Стратегічні пріоритети та ключові напрями конкурентного розвитку України в умовах глобальних економічних викликів

Л. Л. Антонюк, К. А. Анапріюк

DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-8-02-01>

 PDF завантажити статтю

Економічний механізм державного регулювання трансферу технологій

О. М. Мозговий, С. І. Лихолет, І. П. Ольшевська

DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-8-03-01>

 PDF завантажити статтю

Роль торгівлі в забезпеченні реалізації цілей сталого розвитку

О. Б. Школенко, Е. Ю. Терещенко, І. В. Стояненко

DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-8-03-02>

 PDF завантажити статтю

Теоретико-методологічні основи державного регулювання національної економіки

Д. В. Крилов

DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-8-03-03>

 PDF завантажити статтю

Описове дослідження в маркетингу як основа наукових досліджень

О. В. Семенда

DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-8-04-01>

 PDF завантажити статтю

Удосконалення системи управління інформаційною складовою фінансово-економічної безпеки підприємства

О. П. Атамас, Т. М. Майстер

DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-8-04-02>

 PDF завантажити статтю

Розвиток підприємницької діяльності в контексті формування цифрової економічної політики

Ж. А. Кононенко, Я. В. Вівтоніченко, О. А. Кононенко

DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-8-04-03>

 PDF завантажити статтю

Сучасні тенденції розвитку органічного виробництва в аграрному секторі і фермерських господарствах

О. Г. Шпикуляк, І. М. Беженар, І. Д. Білокінна

DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-8-04-04>

 PDF завантажити статтю

Роль інформаційних технологій для реінжинірингу бізнес-процесів

А. А. Гулеватий, А. В. Шевчук

DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-8-04-05>

 PDF завантажити статтю

Сучасні практики використання штучного інтелекту для цифровізації рекрутингу

О. І. Кравчук, І. О. Варіс, М. В. Перкова

DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-8-04-06>

 PDF завантажити статтю

Комунікативні аспекти наукових досліджень у сфері менеджменту

К. Є. Орлова, І. М. Царук, С. Б. Саннікова

DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-8-04-07>

 PDF завантажити статтю

Вектори оптимізації ресурсних потоків підприємств мережевої торгівлі

Н. Г. Георгіаді, А. Ю. Голяк

DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-8-04-08>

 PDF завантажити статтю

Компоненти системи збалансованого розвитку підприємства

Н. Г. Георгіаді, С. В. Гетманов

DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-8-04-09>

 PDF завантажити статтю

– Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика

HR-метрики як інструмент HR-аналітики соціально-психологічного клімату колективу підприємства

О. А. Даниленко

DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-8-07-01>

 PDF завантажити статтю

Соціальна безпека людини в умовах військової агресії: індикатори та оцінювання (на прикладі України)

О. В. Баженова, З. С. Варналій, О. В. Чеберяко

DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-8-07-02>

 PDF завантажити статтю

– Гроші, фінанси і кредит

Сучасні діджитал інструменти як маркетингова стратегія банків

О. С. Сергєєва

DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-8-08-01>

 PDF завантажити статтю

Транспарентність фінансових відносин як інструмент забезпечення ефективної діяльності підприємств

Р. Ю. Чухно

DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-8-08-02>

 PDF завантажити статтю

Фінансовий стан жінок-внутрішньо переміщених осіб в Україні

Л. П. Гуляєва, А. А. Олійник

DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-8-08-03>

 PDF завантажити статтю

Транспарентність та цифровізація фінансової безпеки публічного сектору економіки

Л. Б. Рябушка, І. М. Павленко

DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-8-08-04>

 PDF завантажити статтю

– Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами діяльності)

Фінансові результати підприємств України: особливості бухгалтерського забезпечення їх формування та управління

Н. А. Мазур

DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-8-09-01>

 PDF завантажити статтю (English)

– Економічна статистика

Дослідження тенденцій ринку публічних закупівель під час дії воєнного стану

Є. В. Кильницька, С. В. Глухова, Т. В. Колодяжна

DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-8-10-01>

 PDF завантажити статтю

Використання статистичних методів в управлінні якістю продукції

О. В. Корецька

DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-8-10-02>

 PDF завантажити статтю

Оцінювання вартості компаній на основі моделі Firm DCF: практичні аспекти

М. В. Лейфура

DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-8-11-01>

 PDF завантажити статтю

Концептуальні основи управління персоналом у закладах індустрії гостинності

А. Г. Кобрин, У. Є. Гузар

DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-8-12-01>

 PDF завантажити статтю

Проблеми формування туристичного іміджу України в умовах виходу із кризи

С. Т. Римар, А. П. Голод

DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-8-12-02>

 PDF завантажити статтю

Діджиталізація у сучасній індустрії туризму та гостинності: проблеми і перспективні напрями

Ю. О. Головчук, О. М. Худоба, Р. О. Боднар

DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-8-12-03>

 PDF завантажити статтю

Повоєнний розвиток етнографічного туризму в Україні: перспективи та механізми відновлення

М. О. Семків

DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-8-12-04>

 PDF завантажити статтю

УДК 334.012.64 : 631.11 (477)

JEL Classification: Q10; Q13

DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-8-04-04>

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ І ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВАХ

CURRENT DEVELOPMENT TRENDS OF ORGANIC PRODUCTION IN THE AGRICULTURAL SECTOR AND FARMS

Шпикуляк О. Г.

Доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НААН,
учений секретар,

Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»,
м. Київ, Україна

ORCID: 0000-0001-5257-5517

Беженар І. М.

Кандидат економічних наук,
старша наукова співробітниця відділу підприємництва,
кооперації та агропромислової інтеграції,

Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»,
м. Київ, Україна

ORCID: 0000-0002-4584-9062

Білокінна І. Д.

Кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри адміністративного менеджменту
та альтернативних джерел енергії,
Вінницький національний аграрний університет,
м. Вінниця, Україна

ORCID: 0000-0001-5816-1067

Oleksandr Shpykuliak

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Corresponding Member of NAAS, Academic Secretary,
National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics",
Kyiv, Ukraine

Inna Bezhenar

Candidate of Economic Sciences,
Senior Research Fellow of the Department of Entrepreneurship,
Cooperation and Agro-Industrial Integration,
National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics",
Kyiv, Ukraine

Ilna Bilokinna

Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Administrative Management
and Alternative Energy Sources,
Vinnytsia National Agrarian University,
Vinnytsia, Ukraine

Україна відповідно до світових тенденцій поступово зосереджується на розвитку різних «зелених» секторів агропродовольчої системи, зокрема на виробництві органічної сільськогосподарської продукції. Продукція органічного походження стає все більш привабливою як для європейського, так і для національного споживача, а фермерські господарства України спроможні активізуватися в даному напрямку і країна може стати

одним із головних експортерів цієї продукції на ринку ЄС. Попит на органічні продукти зростає – це стійка тенденція ринку. Мотивацією є підвищення інтелектуального рівня споживачів та усвідомлення важливості здорового харчування. Мета дослідження – оцінка динаміки та визначення перспектив виробництва органічної продукції фермерськими господарствами як складової «зеленого» бізнесу. Для досягнення поставлених завдань, застосовувалися різні методи, такі як: порівняння, індукції та дедуції, аналітичний, статистичний. У статті розглянуто сучасний стан виробництва органічної продукції в Україні. Наведено основні переваги органічного сільського господарства, які направлені на збереження довкілля, природних ресурсів. Ця ніша є перспективною в плані доходності виробництва і впровадження засад «зеленої» економіки. В інституційному плані, впровадження такої моделі розвитку агросектору відповідає Цілям сталого розвитку.

Ключові слова: органічне виробництво; органічна продукція; «зелена» економіка; сімейні ферми; експорт-орієнтована продукція; енергетичні культури.

The transition to organic agricultural production is the need of the hour in view of the deterioration of the ecological situation in the world. Organic production involves ecologically safe and socially oriented efficient management of agriculture, which makes it possible to obtain a stable profit, ensuring the profitability of management due to the use of natural soil fertility and significant savings on individual expenditure items. Currently, Ukraine is one of the most powerful producers and exporters of agricultural products in the world, and the reorientation to organic agricultural production will allow strengthening and consolidating its position on the world market. There is a great potential for the production of certified organic products in Ukraine. The purpose of this work is to assess the dynamics and determine the prospects of the production of organic products by farms as a component of "green" business. To achieve the set goals, various methods were used in the research process, which allowed obtaining reliable and objective information. Among them, such methods as comparison, induction, deduction, analytical, and statistical can be distinguished. The conducted research makes it possible to draw conclusions that the global trends towards the popularization of the production of organic products can be traced in Ukraine. Despite the problems of formation, the organic sector is promising due to fertile black earth soils, favorable climatic conditions, low prices for land rent, growing demand of the population for organic food products, etc. The article highlights the current state of development of the organic products' domestic market, analyzes the distribution of organic operators by regions of the country, exports of domestic organic products to other countries, and the prospects of family farms in the production and promotion of this type of product, as well as the proposed mechanism for stimulating organic production. Organic production is slow, but developing: during the period from 2016 to 2021, the area occupied by organic production increased by 10.7% and amounts to 422,299 thousand hectares (1% of the total area of agricultural land). A review of analytical data showed that 9,780 tons of organic products were sold on the country's domestic market in 2020, this indicator is growing annually, but the growth rate is quite low, which is primarily due to the low solvency of the population. However, despite everything, the gradual expansion of the domestic market of organic products is noted. The benefits of this production are also described, including: health benefits, environmental, social and economic benefits. The market of organic products is a promising segment of the agro-industrial market of the developed countries of the world. This is an impetus to the development of organic agriculture in Ukraine, an incentive to the cultivation of ecologically clean products by Ukrainian farmers. The restraining factors of the development of the production of organic products have been identified. One of the problems hindering the implementation of organic technologies in production is the limited working capital of farmers, because ensuring the ecological nature of production requires the implementation of additional operations and strict compliance with agro technical requirements. State stimulation can be implemented through financial support, preferential taxation, an increase in the amount of surcharges to the purchase price, preferential prices for services and means of production, state insurance, popularization of organic products among producers and consumers, and the creation of an extensive infrastructure of the organic products market. In such a case, a domestic agricultural producer - a family farmer is able to ensure the production of a sufficient amount of organic products, which will contribute, on the one side, to the improvement of the environment, on the other side, to the growth of domestic agriculture and will become a fairly significant component of improving the health of the nation.

Key words: organic production; organic products; "green" economy; family farms; export-oriented products; energy crops.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В Україні прискореного розвитку набувають різні за спеціалізацією «зелені» сектори агропродовольчої системи, серед яких чільне місце займає виробництво органічної сільськогосподарської продукції, яке поширене у фермерських господарствах. Розширення присутності цього напрямку господарювання продиктоване: пріоритетами внутрішнього і зовнішнього ринку; підвищенням інтелектуального рівня споживачів, повсюдним усвідомленням важливості здорового харчуван-

ня. Ніша органічного сегменту ринку поступово наповнюється, зокрема для України органічне виробництво є безумовно перспективним як модель реалізації Цілей сталого розвитку і, зокрема, впровадження засад «зеленої» економіки. Контури інституційної моделі аграрної галузі поступово вимальовуються, адже якщо орієнтуватися на тренди країн ЄС, то нині екологічні та органічні продукти там понад усе відзначено у забезпеченні здоров'я націй. Виробництво органічної продукції є важливим напрямом для інвестицій в Україну, оскільки наслідують потенціал для зростання та розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Серед вчених, які вивчають теоретичні й практичні аспекти розвитку органічного виробництва можна виділити таких науковців, як Кірхманн Хольгер [9], Аміна Хан [8], Анрі Барнабо [29], В. Грановська [4], Г. Калетнік [7], С. Ковальчук [13], О. Маслак [12] та інші [1 - 30], враховуючи публікації авторів пропонованої статті [26]. Проте, незважаючи на значний прогрес, що було досягнуто в цій галузі, існують проблеми, які ще не вирішені, зокрема щодо стимулювання органічного виробництва у фермерських господарствах. Здебільшого в публікаціях розглядається розвиток органічного виробництва у великих сільськогосподарських формуваннях – агрохолдингах і недостатньо уваги приділено розвитку у фермерських господарствах. Тому подальші дослідження цього питання є актуальним.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної статті є оцінка динаміки та визначення перспектив виробництва органічної продукції фермерськими господарствами як складової «зеленого» бізнесу.

Головними завданнями є: проаналізувати сучасний стан виробництва органічної продукції; окреслити перспективи розвитку органічного виробництва в фермерських господарствах; виявити стримуючі фактори розвитку сімейних ферм; запропонувати заходи державного стимулювання.

У процесі дослідження використано низку методів. Зокрема, метод порівняння, для визначення відмінності органічного виробництва в світі та в Україні; аналітичний та статистичний метод – для отримання числових даних про ринок органічного виробництва; аналізу і синтезу, індукції та дедукції – для формулювання загальних висновків, щоб узагальнити інформацію та отримати чіткі та конкретні результати.

Виклад основного матеріалу дослідження. Органічне виробництво як один з видів зеленого бізнесу, стає все більш популярним. Наприклад за останні 10 років в США значно зросла площа зареєстрованих у Федеральній програмі страхування врожаю (FCIP) органічних фруктів, зокрема яблук та винограду. Ці культури займають найбільшу площу серед всіх органічних фруктових культур у межах програми. У 2021 році було застраховано понад 27 тис. акрів органічних яблук і понад 15 тис. акрів органічного винограду. Це становить більше 25% вартості рослинництва в США на ці та інші спеціальні культури [15].

Органічне виробництво як сучасний глобальний тренд розвитку сільського господарства, виробництва харчових продуктів є всеохопним за значимістю у забезпеченні впровадження моделі

сталого розвитку і зокрема одним із пріоритетних видів «зеленого» аграрного бізнесу [1, 19]. Органічне господарювання відповідає Цілям сталого розвитку, які прийняті на глобальному рівні – Цілі сталого розвитку до 2030 року [4]. У спрощеному формулюванні суті сталого розвитку його слід інтерпретувати як інституційну модель відносин з гармонізації таких складових суспільно-економічного розвитку, як: економічне зростання, соціальна інтеграція та охорона навколишнього середовища.

Впровадження органічних агротехнологій в вітчизняних підприємствах зіштовхується з рядом складнощів. Одним з головних факторів є необхідність дотримання всіх технологічних вимог, пов'язаних з органічним сільськогосподарським виробництвом. Відсутність достатньої сировинної бази для забезпечення продовольчої безпеки країни ускладнює вирощування органічних культур. Проблемою є низький рівень платоспроможності споживачів – за підсумками 2022 року реальні доходи українців скоротилися на 16%, що зумовлює низький внутрішній попит на органічну продукцію [10].

Згідно з даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, станом на 31 грудня 2021 року, загальна площа сільськогосподарських угідь в Україні, які зайняті під органічним виробництвом та перехідним періодом, складає 422 299 га, що становить 1% від загальної площі земель сільськогосподарського призначення в країні (рис. 1). Ця площа включає 370 110 га сільськогосподарських угідь з органічним статусом та 52 189 га угідь перехідного періоду. Спостерігається значна позитивна динаміка, адже ще у 2003р. площа угідь становила 164,449 тис. га [16].

Загалом, в Україні є 528 операторів органічного виробництва, зокрема 418 сільськогосподарських виробників, які сертифіковані органами іноземної сертифікації згідно з еквівалентним стандартом Регламенту Ради (ЄС) № 834/2007 та NOP (США). Ці дані отримані за результатами оперативного моніторингу, проведеного Мінагрополітики шляхом опитування органів сертифікації, які працюють з органічним виробництвом та обігом органічної продукції в Україні [14].

Регіонами з найвищою концентрацією сертифікованих угідь і сертифікованих операторів (рис. 1) є Херсонська (61667 га та 40 операторів), Житомирська (38665 га та 26 операторів), Одеська (35263 га та 37 операторів), Черкаська (36134 га та 17 операторів) та Запорізька області (44125 га та 17 операторів).

У 2021 році в Україні було реалізовано приблизно 9780 тонн органічної продукції власного виробництва на загальну суму близько 900 млн. гривень (еквівалентно 33 млн. доларів США за курсом НБУ на 31.12.2021). Аналізуючи динамі-

ку цього показника, варто відмітити його щорічне збільшення. За останні кілька років український ринок органічної продукції почав зростати, але все ж таки залишається досить невеликим. На сьогоднішній день частка органічної продукції, проданої на внутрішньому ринку України, складає лише 3,6% (табл. 1). Це свідчить про те, що українці споживають значно менше органічних продуктів, ніж мешканці країн Європейського Союзу. З іншого боку, український внутрішній

споживчий ринок органічних продуктів все ж таки розширюється, за нашими спостереженнями, завдяки в першу чергу основним мережам супермаркетів, які збільшують асортимент органічної продукції на своїх прилавках і таким чином популяризують її серед споживачів. Однак, загалом, щоб прискорити розвиток органічного виробництва в Україні, необхідно вирішити проблеми з формуванням необхідної сировинної бази та підвищенням платоспроможності споживачів.

Рис. 1. Органічна карта України станом на 31.12.2021

Джерело: Міністерство аграрної політики та продовольства України [20]

Загалом, у 2021 році Україна експортувала 261 тис. тонн органічної продукції (більше 80 найменувань органічних продуктів) на суму близько 222 млн дол. США до більше 30 країн світу. Український експорт у тоннах зменшився на 21,4% – з 332 тис. тонн в 2020 р.

У 2021 році, більшість органічного експорту України було спрямовано на країни Європи, а саме 82%. Аналізуючи структуру експорту української органічної продукції за іншими частинами світу відзначимо, що 17% було експортовано в країни Північної Америки, 1% – Азії.

Згідно з дослідженням Європейської Комісії [16], Україна займає 5-те місце за обсягами імпортованої органічної продукції до ЄС серед 126 країн світу. Найбільшими країнами-імпортерами української органічної продукції у 2021 році були Нідерланди, США, Литва, Німеччина, Австрія, Польща, Швейцарія, Велика Британія, Італія та Данія. Крім того, українські органічні виробники експортували свою продукцію в деякі азійські країни, такі як Китай, Японія та Малайзія, а також в Об'єднані Арабські Емірати.

Серед основних експортних органічних продуктів з України, які постачалися на міжнародні ринки, були зернові, олійні та ягоди.

За підсумками 2021 року Україна посіла 4 місце в Top10 за обсягами імпортованої органічної продукції до Європейського Союзу [6].

Споживачами органічної продукції є, переважно, люди з середнім та високим рівнем доходу. Хоча ціни на органічну продукцію зазвичай є значно вищими, ніж на звичайну, все більше українців середнього доходу віддають перевагу органічним продуктам [16]. Це пояснюється тим, що вони усвідомлюють користь, яку приносить таке харчування для їхнього здоров'я, і розглядають витрати на органічні продукти як важливу інвестицію. Більшість з цих покупців разом з покупцями, які мають високий дохід, та іноземцями, становлять значну частину ринку органічної продукції. Це може вказувати на перспективи зростання попиту на органічні продукти в майбутньому. Ці дані були отримані за результатами опитування ринку, яке було проведено Мінагрополітики шляхом співпраці з організацією «Органіка Стандарт» [18].

Сучасний стан розвитку органічного виробництва в Україні

Показник	Роки						Відхилення +/- до попереднього року		
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2019	2020	2021
Кількість органічних операторів, всього од.	426	504	635	617	549	528	-18	-68	-21
з них с.-г. виробники	294	304	501	470	419	418	-31	-51	-1
Площа с/г земель (органічних і перехідного періоду), тис. га	381	289	309	468	462	422	159	-6	-40
Площа с/г земель з органічним статусом, тис. га	290	201	234	385	411	370	151	26	-40
Внутрішній ринок :									
продаж органічної продукції, тонн	*	*	6700	7350	8778	9780	650	1428	1002
Вартість млн дол. США	*	*	21	24	26	33	3	2	7
Зовнішній ринок : експорт, тис. тонн	245,1	254	390	469	332	261	79	-137	-71
Вартість млн дол. США	78	102	157	189	204	222	32	15	18

Джерело: сформовано за даними Міністерства аграрної політики України [14]

Вчені П. С. Зоря, С. В. Мамалига та Л. В. Породіна вказували у своїх дослідженнях на кілька факторів, які гальмують розвиток органічного виробництва, зокрема, низький рівень внутрішнього попиту, переважання імпортової органічної продукції на ринку, нестачу розвиненої інфраструктури для торгівлі органічними продуктами та наявність недобросовісних виробників [30]. Окрім того, на їх думку, існувала недосконала нормативно-правова база, обмежений доступ на зовнішні ринки та недостатня державна підтримка. Проте, вчені розробили економічний механізм, який передбачає певні заходи для стимулювання виробників органічної продукції, такі як пільгове оподаткування, підвищення доплат до закупівельної ціни та пільгові ціни на послуги та засоби виробництва. Також, застосування економічних санкцій до забруднювачів навколишнього середовища може сприяти розвитку органічного виробництва. Наприклад, можна знизити ціни на екологічно забруднену продукцію та запровадити систему штрафних санкцій за нераціональне використання природних ресурсів. Такі заходи є актуальними і сьогодні і можуть допомогти підтримати та розвинути органічне виробництво в Україні [11, 21, 30].

Наразі з метою забезпечення екологічно безпечного розвитку сільського господарства уряд України активно оновлює законодавчу базу, яка включає: Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» (Документ 2496-VIII, чинний, поточна редакція — Редакція від 27.05.2022) [24], Закон України «Про альтернативні види палива» (Документ 1391-XIV, чинний, поточна редакція — Редакція від 11.11.2021) [23],

Закон України «Про альтернативні джерела енергії» (Документ 555-IV, чинний, поточна редакція — Редакція від 01.01.2023) [22], постанови КМУ та Накази Міністерства аграрної політики та продовольства.

Громадські організації та асоціації, такі як Міжнародна асоціація учасників органічного виробництва «БІОЛан Україна», сертифікаційний орган «Органік Стандарт», Спілка учасників органічного сільського господарства «Натурпродукт», Всеукраїнська громадська організація «Клуб органічного землеробства», Всеукраїнська громадська організація «Жива планета», Торговельний дім «Органік Ера», інформаційний центр «Зелене Досьє» та інші, стали активними популяризаторами органічного виробництва в Україні. Вони об'єднали свої зусилля з метою поширення здорової, безпечної для споживання продукції, яка вирощується відповідно до вимог органічного виробництва. Зокрема, з 2005 року діє Федерація органічного руху України, яка включає виробників, наукові та навчальні заклади, підприємницькі структури та державні установи, що зацікавлені у розвитку органічного виробництва в країні. Такі організації та асоціації також займаються проведенням сертифікації продукції та надають інформацію щодо сучасного стану ринку органічного виробництва в Україні, перспектив його розвитку та проблемних аспектів цього ринку [5].

Також, досліджуючи питання підтримки, відмітимо, що наразі запущено прийом заявок на третій етап програми «Підтримка органічного сектору в Україні», що буде реалізовуватися за підтримки Швейцарії в рамках швейцарсько-української ініціативи «Розвиток торгівлі з вищою доданою вар-

тістю в органічному та молочному секторах України» (QFTP) [27]. Про це повідомляє об'єднання учасників органічного сектору України «Органічна ініціатива» [17]. На цьому етапі безповоротну нецільову допомогу отримують заявники, що є юридичними особами або ФОП, які працюють або були релоковані зі звільнених територій України в областях Донецької, Житомирської, Київської (лише область), Миколаївської, Сумської, Харківської та Херсонської. Відзначимо, що програма допомагає розвивати органічне виробництво в Україні та сприяє його експорту до ринків Європи та світу.

Органічне виробництво здебільшого притаманне фермерським господарствам, зокрема і

сімейним, що відзначено як глобальний пріоритет Десятиліття сімейних фермерських господарств ООН [3].

Україні необхідна інституціональна трансформація особистих селянських господарств у сімейні фермерські господарства. Кількість особистих селянських господарств станом на 1 січня 2022 року становить 3921,5 тис., що на 33,3 тис. менше, ніж у минулому році (табл. 2). Проте площа земельних ділянок зменшилася на 5,7 тис. га і становила 6120 тис. га. Тобто це свідчить, що розширення земельної площі представників особистих селянських господарств не відбувається. Збільшення зазначеної площі в основному відбувається за рахунок оренди.

Таблиця 2

Кількість особистих селянських господарств в Україні

	Роки				Відхилення +/- до попереднього року		
	2018	2019	2020	2021	2019	2020	2021
Кількість господарств, тис.	3 996,50	3 975,10	3 954,80	3 921,50	-21,40	-20,30	-33,30
Площа земельних ділянок, тис. га	6 132,20	6 133,60	6 125,70	6 120,00	1,40	-7,90	-5,70
у тому числі з цільовим призначенням							
для будівництва й обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд	791	788,3	787	777,1	-2,70	-1,30	-9,90
для ведення особистого селянського господарства	2513,4	2512,6	2517,7	2544,2	-0,80	5,10	26,50
для ведення товарного сільськогосподарського виробництва	2 777,10	2 781,80	2 772,60	2 735,30	4,70	-9,20	-37,30
з них узятих в оренду	345	348,2	350,9	367,1	3,20	2,70	16,20

Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Джерело: розраховано авторами на основі даних Державної служби статистики України [3]

Важливим завданням для України на сьогодні є підтримка фермерського руху в умовах воєнного часу та повоєнного відновлення – перетворення фермера у стійкого гаранта продовольчої безпеки. Адже в сучасних реаліях селянські фермерські господарства – це не лише гарантія продовольчої безпеки, а й підтримка переселенців, забезпечення розвитку територій тощо.

Діяльність селянських господарств, зокрема особистих селянських і сімейних фермерських, а також інших малих форм аграрного підприємництва, переважно, локалізована на місцевому рівні. Тому мова йде про їхню традиційну спроможність ефективно впливати на ситуацію із формування місцевої продовольчої безпеки. Вони виконують економічну і соціальну місію, що фундаментально впливає на задоволення потреб населення та уособлює перспективи повоєнного відновлення сільських територій.

Сучасна практика функціонування і розвитку селянських господарств, зокрема сімейних фермерських, особистих та навіть господарств населення, які пов'язані із реалізацією місії аграрного підприємництва. Вимальовується наступна траєкторія розвитку малих сімейних суб'єктів підприємницької діяльності відповідно аналізу трендів фермерського бізнесу, а саме:

1) зростання кількості крафтових виробників, локальних бізнесів, заснованих на базі сімейних, родинних, а також місцевих (територіальних) традицій створення агропродовольчого продукту (наприклад Еко-ферма «Плай», яка для виробництва сирів використовує 4 види молока; GREEN FUTURE вирощують 26 видів салату, базилік, їх основна ідея – продаж місцевому споживачу збірного споживчого кошика зелені; сироварня «Мукко» пристосовується до реалій ринку: виробляє більше сирів, на які є попит, і скорочує ви-

робництво дорожчої продукції, наприклад, сиру з трюфелем; «Ферма Брата» спеціалізується на молочних продуктах, їх цех сертифікований за системою HACCP; вертикальна ферма Smart Oasis Farm – виробництво базиліку; козині ферми, які спеціалізуються на виробництві сирів (фетта, кроттен) – фермерське господарство «Шеврет», ферма «Бабині кози», яка крім виробництва козиного молока і вишуканих сирів, започаткували мильну мануфактуру, що виробляє близько 30 видів мила з козиного молока і масла, аналогів якому немає у всьому світі) [1];

2) консолідація можливостей і ресурсів для розвитку переробки продукції, зокрема через механізм організації спільної діяльності та кооперації, участь в ініціативах міжнародних проєктів й грантової підтримки сімейного фермерства тощо;

3) поступове трендове орієнтування малого агробізнесу на принципи і засади сталого розвитку, враховуючи контент інклюзивності в продовольчому забезпеченні як спосіб розширення можливостей організації доступу до каналів збуту продукції, з усвідомленням кваліфікації соціальної місії сімейного фермера як господарчого модератора практик збереження села як середовища життя і господарювання;

4) актуалізація тренду відмови малих господарств від сировинної моделі господарювання, а також переведення бізнесу із «сірої зони» ринку у систему прозорих, офіційних трансакцій для максимізації можливостей претендування на ресурси місцевої, державної й міжнародної підтримки тощо [26].

Серед креативних пропозицій для сімейної ферми виділяємо такий респектабельний напрям діяльності як органічне виробництво. Його ще називають альтернативним і позиціонують в рамках концепції зеленого зростання, а також механізму забезпечення сталого розвитку. Органічне господарювання поєднує у собі національні традиції, нововведення й науку з метою поліпшення довкілля, попередження деградаційних процесів у ґрунтах, створення системи землеробства, яка приносить мінімум шкоди для природи і забезпечуватиме людину й тваринний світ біологічно повноцінними продуктами [25].

Сприяння розвитку фермерства в Україні, зокрема господарств сімейного типу, на нашу думку, має відбуватися за такими напрямками: забезпечення позитивного інституційного забезпечення для сталого розвитку фермерських господарств; допомога фермерським господарствам у розвитку органічного виробництва та сертифікації своїх земель; сприяння поверненню молоді у сільську місцевість на постійне місце проживання та створенню ними фермерських господарств (залучення молоді); заохочення фермерських господарств до створення кооперативів; зміцнення фермер-

ських господарств задля їх маловідчутності до зовнішніх негативних чинників, у тому числі до глобального потепління, обмежених водних ресурсів тощо; запровадження страхування фермерських господарств від сільськогосподарських ризиків, погодних умов тощо; заохочення до використання альтернативних джерел енергії в процесі господарювання; фінансова підтримка фермерських господарств.

Виробництво органічної продукції з наступним виходом на Європейський ринок має стати для малих (сімейних) фермерів самоціллю. Це ексклюзивні види діяльності, які дозволяють отримувати значно вищі доходи ніж від традиційних сільськогосподарських продуктів як у рослинництві, так і в тваринництві.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Органічне сільське господарство не тільки забезпечує збільшення обсягів виробництва, але й позитивно впливає на довкілля та здоров'я людей. Воно дозволяє зменшити використання хімічних добрив та пестицидів, що зменшує негативний вплив на навколишнє середовище та зменшує ризик виникнення хвороб. Також органічні продукти мають вищу харчову цінність та позитивний вплив на здоров'я людини.

Органічне виробництво окрім економічної вигоди, забезпечує збалансування «зелених» інтересів в суспільстві, адже його розвиток поступово призводить до ефективного використання природних ресурсів аграрного сектору та суміжних галузей (лісові угіддя тощо), поліпшення екологічного стану територій, запровадження моделі здорового способу харчування тощо. Також запровадження інституційних норм органічного бізнесу, їх сприйняття зацікавленими агентами ринку, забезпечує особливий спосіб виробництва в рамках моделі «зеленого» бізнесу і підприємництва в агропродовольчому секторі, що відповідно сприяє сталому господарюванню, дотриманню усіма стейкхолдерами стандартів. Респект мотивацій в цьому плані величезний, до кінця не вивчений, але він індикативно впливає на свідомість, формує мотивації та спонукає до реалізації незмінного курсу бізнесових «органічних» проєктів, інакше змінюються статуси – проєктується наслідок деструктиву, який майже неможливо подолати для повернення на ринок (особливо для виробника). Кореляція моделі сталого розвитку, органічного бізнесу із соціальними та економічними статусами настільки значна, що його розвиток відбувається як самоціль для людини. В цьому парадокс, який враховує безумовну відповідність перспективи життя людини на землі критеріям сталого розвитку, розумним межам зростання та навіть пріоритетам ощадного виробництва. Зреалізовується також

сенс креативного тренду екологічної та соціальної відповідальності бізнесмена, який змушений враховувати екологічні аспекти розвитку середовища життя і господарювання. В цьому суспільна значимість також органічного сільського господарства, тому його небезпідставно вважають ключовою галуззю у досягненні Цілей сталого розвитку.

Найбільш пристосованими до сучасних викликів виявилися фермерські господарства, осо-

бливо сімейні ферми. Органічне виробництво вже є одним із напрямів аграрного виробництва сімейних селянських господарств (ферм). Селянські господарства проявляють виключну інституційну та організаційно-економічну мобільність й виявили неабияку спроможність гарантувати місцеву продовольчу безпеку, хоча і в моделі «виживання» (тут вони найбільш ефективні), що консолідується в загальнонаціональну стійкість механізму вирішення цієї проблеми.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ahronovyny Ukrainy ta svitu «Ahroportal». [Agroportal: Agricultural News of Ukraine and the World]. Retrieved from <https://agroportal.ua/> [In Ukrainian].
2. Chayka, T. O. (2011). Efektyvnist orhanichnoho silskoho hospodarstva v Ukraini [Efficiency of organic agriculture in Ukraine]. *Visnyk Poltavskoi derzhavnoi aharnoi akademii – Bulletin of the Poltava State Agrarian Academy*, (4), 160-164. [In Ukrainian].
3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from <https://www.ukrstat.gov.ua/> [In Ukrainian].
4. Granovska, V. H. (2017). Mekhanizm stymuliuvannia rozvytku pidpriemstv orhanichnoho sektoru: adaptatsiia svitovoho dosvidu [Mechanism of stimulating the development of enterprises in the organic sector: adaptation of global experience]. *Mukachevskiy derzhavnyi universytet. Ekonomika ta suspilstvo – Mukachevo State University. Economy and Society*, (9), 384–390. [In Ukrainian].
5. Havaza, Y. V. (2013). Suchasnyi stan vyrobnytstva ta realizatsii orhanichnoi produktsii na vitcheznyanomu rynku [Current state of production and implementation of organic products in the domestic market]. *Organichne vyrobnytstvo i prodovolcha bezpeka. Zhytomyr: «Polissia»*, 203–208. [In Ukrainian].
6. Import orhanichnoi produktsii v YeS (2021 rik, obsiahy). [Import of Organic Products to the EU (2021, volumes)]. *organicinfo.ua: website*. Retrieved from <https://organicinfo.ua/infographics/eu-organic-import-2021/> [In Ukrainian].
7. Kaletnik, H. M., & Pryshliak, N. V. (2017). Vyrobnytstvo ta sertyfikatsiia orhanichnoi produktsii: dosvid SShA [Production and certification of organic products: the experience of the USA]. *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky – Economy, finances, management: Topical issues of science and practical activity*, (9), 7–22 [In Ukrainian].
8. Khan, A. (2017). Organic agriculture can help feed world, but only if we eat less meat and stop wasting food. *Los Angeles Times. phys.org: website*. Retrieved from <https://phys.org/news/2017-11-agriculture-world-meat-food.html>.
9. Kirchmann, H. (2009). *Organic Crop Production: Ambitions and Limitations*. Springer.
10. Kobzar, Yu. (2023, 3 liutoho). Koly pochnut zrostaty zarplaty v Ukraini – prohnaz NBU [When will wages in Ukraine start to rise - NBU forecast]. *Unian - informatsiine ahentstvo*. Retrieved from <https://www.unian.ua/economics/finance/zarplati-ukrajinciv-vpali-na-16-koli-chekati-zrostannya-12131646.html> [In Ukrainian].
11. Kovalchuk, S. Ya., & Muliar, L. V. (2013). Vyrobnytstvo orhanichnoi produktsii – aharna spetsializatsiia Ukrainy na mizhnarodnomu rynku [Production of organic products - Ukraine's agricultural specialization in the international market]. *Zbirnyk naukovykh prats VNAU - Collection of scientific works of VNAU*, (3(80)), 104–110 [In Ukrainian].
12. Maslak, O. (2012, 3 sichnia). Rynok orhaniky v Ukraini: stan ta perspektyvy [Organic market in Ukraine: current state and prospects]. *Ahrobiznes sohodni. agro-business.com.ua: website*. Retrieved from <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/7823-rynok-orhaniky-v-ukraini-stan-ta-perspektyvy.html> [In Ukrainian].
13. Mazur, V. A., & Kovalchuk, S. Ya. (2018). Spetsyfika rynku orhanichnoi produktsii: natsionalnyi ta yevropeyskyi aspekt [Specifics of the organic products market: national and European aspects]. *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky - Economy, finances, management: Topical issues of science and practical activity*, (4), 7–18. [In Ukrainian].
14. Ministerstvo aharnoi poliyky Ukrainy [Ministry of Agrarian Policy of Ukraine] Official Website. Retrieved from <https://minagro.gov.ua/> [In Ukrainian].
15. Nazvano orhanichni frukty, yaki zaimaiut naibilshu ploshchu v prohrami strakhuvannia vrozhaiu [Organic fruits with the largest coverage in the crop insurance program]. *Agroportal.ua*. Retrieved from <https://agroportal.ua/news/mir/ssha-nazvano-organichni-frukti-yaki-zaymayut-naybilshu-ploshchu-v-programi-strahuvannya-vrozhayu> [In Ukrainian].
16. Official website of the Federatsiia orhanichnoho rukhu Ukrainy [Federation of Organic Movement of Ukraine]. Retrieved from <https://organic.com.ua/> [In Ukrainian].
17. Ofitsiyniy sait obiednannia uchasnykiv orhanichnoho sektoru Ukrainy «Orhanichna initsiatyva» [Official website of the Organic Initiative, Association of Participants in the Organic Sector of Ukraine]. Retrieved from <https://organicinitiative.org.ua/> [In Ukrainian].
18. Ofitsiyniy sait Orhanik Standart [Organic Standard Official Website]. Retrieved from <https://organicstandard.ua/en> [In Ukrainian].

19. Orhanichne fermerstvo [Organic farming]. *Slideshare: vebsait – Slideshare: website*. Retrieved from <http://www.slideshare.net/Irkamelnyk/ss-43067917> [In Ukrainian].
20. Orhanichna karta Ukrainy [Organic Map of Ukraine]. *OrganicInfo: vebsait – OrganicInfo: website*. Retrieved from <https://organicinfo.ua/infographics/organic-map-of-ukraine-2021/> [In Ukrainian].
21. Porodina, L. V. (2013). Suchasnyi stan rehuliuвання rynku bezpechnoho prodovolstva: svitovyi dosvid [Current state of regulation of the safe food market: world experience]. *Tovaroznavstvo ta innovatsii - Commodity Studies and Innovations*, (5), 188–197. [In Ukrainian]
22. Pro alternatyvni dzherela enerhii : Zakon Ukrainy vid 01.01.2023 № 555-IV. [On Alternative Energy Sources : Law of Ukraine from 01.01.2023 №555-IV]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-15#Text> [In Ukrainian].
23. Pro alternatyvni vydy palyva : Zakon Ukrainy vid 11.11.2021 № 1391-XIV. [On Alternative Fuels: Law of Ukraine from 11.11.2021 № 1391-XIV]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1391-14#Text> [In Ukrainian].
24. Pro osnovni pryntsyipy ta vymohy do orhanichnogo vyrobnytstva, obihu ta markuvannya orhanichnoi produktsii : Zakon Ukrainy vid 27.05.2022 # 2496-VIII. [On the Basic Principles and Requirements for Organic Production, Circulation, and Labeling of Organic Products : Law of Ukraine from 27.05.2022 № 2496-VIII] Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19#Text> [In Ukrainian].
25. Prutska, O. O. (2012). Silske gospodarstvo SShA: vysnovky dlia Ukrainy: monograph [Agriculture of the USA: conclusions for Ukraine: monograph]. Vinnytsia: TOV «Firma «Planer» [In Ukrainian].
26. Shpykuliak, O.H. (Ed.) (2017). Rozvytok malykh ahrarykh pidpriemstv u rynkovomu instytutsiinomu seredovyshchi: indykatory ta efektyvnist: monohrafiia [Development of small agricultural enterprises in the market institutional environment: indicators and efficiency: monograph]. Kyiv: NNTs «IAE» [In Ukrainian].
27. Startuvav novyi etap hrantovoi prohramy dlia vyrobnykiv orhanichnoi produktsii [A new stage of the grant program for organic product manufacturers has started] (2023, 12 May). *AgroPortal: Vebsait – AgroPortal: Website*. Retrieved from <https://agroportal.ua/ru/news/finansy/startuvav-noviy-etap-grantovoi-programi-dlya-virobnikiv-organichnoi-produkciji> [In Ukrainian].
28. United Nations Development Programme. Tsyli staloho rozvytku [Sustainable Development Goals]. Retrieved from <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku> [In Ukrainian].
29. Zavorotna, M., & Barnabo, A. (2012, April 14). U Frantsii stvoreno spetsialnyi fond pidtrymky orhanichnogo vyrobnytstva [A special fund to support organic production has been created in France]. *Uryadovyy kurier*. Retrieved from <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/anri-barnabo-u-franciyi-stvoreno-specialnij-fond-p/> [In Ukrainian].
30. Zoria, P. S. (2014). Vyrobnytstvo ekolohichno chystoi produktsii: problemy ta vyklyky sohodennia [Production of environmentally friendly products: problems and challenges of the present]. *Ekonomika i upravlinnia - The economics and management*, (3), 45–50. [In Ukrainian].